O‘ZBEK TILIDA SHAKL VA MA’NO MUNOSABATIGA KO‘RA TURLARI. OMONIM, SINONIM, PARONIM VA ANTONIM.

Boltayeva Farida Olimjon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti Tillar fakulteti

4-kurs talabasi Tel: +99893 077 67 68

fariboltayeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilida shakl va ma’no munosabatiga ko‘ra turlari ya’ni omonim, sinonim, antonim va paronim kabi turlari yoritiladi. Shuningdek, omonim, sinonim, antonim va paronimlarning lingvistik xususiyatlari hamda badiiy va rasmiy nutqda qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Mazkur turlarni o‘rganish nutq madaniyatini oshirish va til birliklarini to‘g‘ri qo‘llashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: omonim, sinonim, antonim, paronim, lingvistik xususiyat, shakl va ma’no, til birliklari, nutq madaniyati.

Аннотация: В данной статье рассматриваются виды слов в узбекском языке по форме и значению, а именно омонимы, синонимы, антонимы и паронимы. Также анализируются лингвистические особенности омонимов, синонимов, антонимов и паронимов, а также их употребление в художественной и официальной речи. Изучение данных видов способствует повышению культуры речи и правильному использованию языковых единиц.

Ключевые слова: омонимы, синонимы, антонимы, паронимы, лингвистические особенности, форма и значение, языковые единицы, культура речи.

Abstract: This article examines the types of words in the Uzbek language based on form and meaning, namely homonyms, synonyms, antonyms, and paronyms. It also analyzes the linguistic features of homonyms, synonyms, antonyms, and paronyms, as well as their use in literary and formal speech. The study of these types contributes to improving speech culture and the correct use of language units.

Keywords: homonyms, synonyms, antonyms, paronyms, linguistic features, form and meaning, language units, speech culture.

Til inson tafakkurini ifodalovchi asosiy vosita hisoblanadi va u orqali inson borliqni anglaydi hamda o‘z fikrini ifodalaydi. O‘zbek tili boy leksik tizimga ega bo‘lib, undagi so‘zlar shakl va ma’no jihatidan turli munosabatlarni namoyon qiladi. Shakl va ma’no munosabati tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u so‘zlarning tashqi ko‘rinishi bilan ichki mazmuni o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganadi. O‘zbek tilida omonim, sinonim, antonim va paronimlar ushbu munosabatning asosiy ko‘rinishlari sifatida qaraladi. Ushbu birliklar nutqning aniqligi va ifodaliligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamon tilshunosligida leksik birliklarning shakl va ma’no munosabatini chuqur o‘rganish muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi, chunki bu hodisa nutqning aniqligi va samaradorligini ta’minlashda asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. O‘zbek tilida omonim, sinonim, antonim va paronimlarning to‘g‘ri qo‘llanilishi til madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi va bu esa ta’lim jarayonida alohida e’tibor talab etadi. Ushbu leksik birliklarni yetarli darajada bilmaslik nutqda xatolarga olib kelishi mumkin, bu esa kommunikativ jarayonda tushunmovchiliklarni yuzaga keltiradi. Shakl va ma’no munosabati til boyligini namoyon etadi va nutqni ifodali qiladi. Bu hodisa badiiy matnlarda yanada

kengroq qo'llaniladi. Yozuvchilar sinonim va antonimlardan foydalanib nutqni boyitadi. Omonimlar esa ko'pincha so'z o'yinlari yaratishda ishlatiladi. Natijada tilning estetik imkoniyatlari kengayadi. Shakl va ma'no munosabatini chuqur o'rganish tilni mukammal egallashga yordam beradi.

Omonimlar o'zbek tilida bir xil shaklga ega bo'lib, turli ma'nolarni ifodalovchi leksik birliklar hisoblanadi va ular shakl va ma'no munosabatining eng muhim ko'rinishlaridan biri sifatida o'rganiladi. Omonim so'zlar fonetik jihatdan bir xil bo'lsa-da, ularning ma'nolari o'zaro bog'liq bo'lmaydi va mustaqil tushunchalarni bildiradi. Masalan, "ot" so'zi hayvon nomini bildiradi va "ot" fe'li buyruq ma'nosida "uloqtir" degan mazmunni anglatadi. Bu misol omonimlarning nutqda kontekst orqali farqlanishini ko'rsatadi. Yana bir misol sifatida "yuz" so'zi son ma'nosini bildiradi va "yuz" so'zi insonning bet qismi ma'nosida ham qo'llanadi. Bu holatda ham shakl bir xil bo'lsa-da, ma'nolar mutlaqo farqlidir. Omonimlar til tarixiy taraqqiyoti jarayonida shakllanadi va turli manbalardan kelib chiqadi.

Sinonimlar o'zbek tilida ma'nosi bir-biriga yaqin yoki umumiy bo'lgan, lekin shakli turlicha bo'lgan so'zlar sifatida tavsiflanadi va ular nutqning boyligi hamda ifodaliligini ta'minlovchi muhim leksik birliklar hisoblanadi. Sinonim so'zlar bir xil tushunchani turli darajada, turli uslubiy rangda yoki turli hissiy tusda ifodalash imkonini beradi. Masalan, "chiroyli", "go'zal", "ko'rkam" so'zlari umumiy ma'noda bir xil tushunchani bildiradi, lekin ularning uslubiy va emotsional farqlari mavjud. "Go'zal" so'zi ko'proq badiiy uslubda qo'llansa, "chiroyli" so'zi umumxalq nutqida keng ishlatiladi.

Antonimlar o‘zbek tilida ma’nosi bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan so‘zlar sifatida tavsiflanadi va ular tilning semantik tizimida muhim o‘rin egallaydi. Antonim so‘zlar qarama-qarshilik asosida mazmunni ochib berishga xizmat qiladi va nutqda mantiqiy kontrastni ifodalash imkonini yaratadi. Masalan, “yaxshi” va “yomon” so‘zlari sifat jihatdan qarama-qarshi ma’noni bildiradi. Yana “katta” va “kichik” so‘zlari hajm jihatdan qarama-qarshilikni ifodalaydi. “Issiq” va “sovuq” so‘zlari haroratga oid antonim juftlik hisoblanadi. Bu misollar antonimlarning kundalik nutqda keng qo‘llanishini ko‘rsatadi. Antonimlar ko‘pincha bir xil so‘z turkumiga mansub bo‘ladi va ular o‘zaro semantik qarama-qarshilik hosil qiladi. Antonimlar yordamida fikr aniq va ta’sirchan ifodalanadi. Masalan, “U yaxshi emas, balki yomon inson” gapida antonimlar orqali qarama-qarshilik kuchaytirilgan. Antonimlar nutqda taqqoslash va zid qo‘yish usulini amalga oshiradi. Bu esa fikrning mantiqiyligini oshiradi.

Paronimlar o‘zbek tilida talaffuzi yoki yozilishi jihatidan o‘xshash bo‘lgan, lekin ma’nosi turlicha bo‘lgan so‘zlar sifatida tavsiflanadi va ular shakl va ma’no munosabatining alohida ko‘rinishini tashkil etadi. Paronim so‘zlar ko‘pincha fonetik jihatdan yaqin bo‘ladi, ammo ularning semantik mazmuni keskin farq qiladi va shu sababli ularni chalkashtirish nutqda xatolarga olib keladi. Masalan, “abzal” so‘zi asbob-uskuna ma’nosini bildiradi, “afzal” so‘zi esa ustun yoki yaxshiroq degan ma’noni anglatadi. Bu misol paronimlarning o‘xshash shakli bilan farqli ma’nosini yaqqol ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda,o‘zbek tilida shakl va ma’no munosabatiga ko‘ra so‘z turlarini o‘rganish til tizimini chuqur anglashda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Omonim, sinonim, antonim va paronimlar tilning semantik boyligini tashkil etuvchi asosiy leksik birliklar sifatida qaraladi. Ushbu birliklarning har biri

nutqda alohida funksiyani bajaradi va ular yordamida fikr aniq hamda ifodali bayon qilinadi. Omonimlar ko'p ma'nolilikni ta'minlaydi va kontekst asosida ma'no aniqligini yuzaga chiqaradi. Sinonimlar nutqni boyitadi va takroriylikni kamaytiradi. Antonimlar fikrni qarama-qarshilik orqali aniqlashtiradi va mantiqiylikni oshiradi. Paronimlar esa nutqda aniqlikni talab etadi va ularni to'g'ri qo'llash muhim hisoblanadi. Ushbu leksik birliklarni to'g'ri anglash va o'rinli qo'llash nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ularni ta'lim jarayonida tizimli o'rgatish o'quvchilarning til kompetensiyasini oshiradi. Mazkur mavzuni chuqur o'rganish o'zbek tilining boy imkoniyatlarini kengroq ochib beradi. Shu asosda tilning nazariy va amaliy ahamiyati yanada mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Hozirgi o'zbek adabiy tili. (2020). Toshkent: Fan nashriyoti. 320 b.

2.O'zbek tili leksikologiyasi.(2021). Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.256 b.

3.O'zbek tilining izohli lug'ati. (2022). Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 800 b.

4.Tilshunoslikka kirish. (2020). Toshkent: Akademnashr. 260 b.

5.Hozirgi o'zbek tili. (2021). Toshkent: Universitet nashriyoti. 300 b.

6.O'zbek tili stilistikasi. (2022). Toshkent: Universitet nashriyoti. 230 b.

7.Leksikologiya va frazeologiya. (2021). Toshkent: Fan va texnologiya. 240 b.

8.O'zbek tilshunosligi asoslari. (2023). Toshkent: Akademnashr. 280 b.

9.Hozirgi o'zbek adabiy tili nazariyasi. (2020). Toshkent: Fan nashriyoti. 310 b.

10. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness". American Journal of Research in Humanities and Social Sciences, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.

11. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 11(02).